

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КУЛАКОВ ВІТАЛІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 347.19(477) (043.5)

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ ЯК
СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
ЖОРНОКУЙ Юрій Михайлович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, завідувач кафедри
цивільного права та процесу.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
СПАСИБО-ФАТЄЄВА Інна Валентинівна,
Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, професор кафедри
цивільного права № 1;

кандидат юридичних наук, доцент
ПИЛИПЕНКО Світлана Анатоліївна,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри цивільного права і процесу

Захист відбудеться 19 грудня 2019 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 у Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Льва Ландау, 27.

Автореферат розісланий 19 листопада 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є.Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблематика інституту юридичної особи є однією з найскладніших у правовій науці. До сьогодні не вдалося знайти однозначної відповіді не лише на питання про правову природу юридичної особи, але й визначити її організаційно-правові форми, їх ознаки, порядок набуття та здійснення цивільних прав і обов'язків, притягнення їх до відповідальності та припинення. Однією з найпоширеніших організаційно-правових форм підприємницьких товариств є ТОВ, які отримали визнання як в Україні, так і у більшості країн світу.

У зв'язку з прийняттям Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» було вирішено низку проблемних аспектів щодо такого різновиду підприємницького товариства як ТОВ. Проте ряд теоретичних та практичних питань залишилися поза увагою законодавця та правозастосовної практики. Так, до проблемних питань обраної тематики варто віднести положення ЦК України, в яких чітко не визначена процедура створення, функціонування та припинення ТОВ, правова природа його засновницького договору та статуту, порядок формування його статутного капіталу та режиму майна, у т. ч. вкладів учасників, що на теперішній час дозволяє використовувати значну кількість невідомих світові організаційно-правових форм юридичних осіб, передбачених ГК України та спеціальним законодавством, які фактично відповідають ознакам, притаманним ТОВ.

У контексті набуття та здійснення цивільних прав та обов'язків ТОВ варто звернути увагу й на проблематику ст. 92 ЦК України (цивільна дієздатність юридичної особи), яка не дає остаточної відповіді на питання про правочиноздатність та деліктоздатність такої юридичної особи, що пов'язано з її представництвом органами та третіми особами, відповідно на сьогодні не повністю вирішеними залишаються питання, пов'язані з набуттям прав та обов'язків товариством через своїх представників (його органи та учасників) та притягнення їх до відповідальності за боргами ТОВ, у разі перевищення ними повноважень або зловживання наданими правами у рамках корпоративних правовідносин.

Науково-теоретичним підґрунтям для висновків і узагальнень, зроблених у дисертації, стали фундаментальні праці таких правників, як В. І. Борисова, В. А. Васильєва, Ю. М. Жорнокуй, О. І. Зозуляк, Н. В. Козлова, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, Л. С. Нецька, І. В. Спасибо-Фатєєва та інші.

Питання створення, функціонування та припинення товариства з обмеженою відповідальністю викликали вже жваву дискусію серед правників. Так, у 2001 році Л. С. Нецькою захищене дисертаційне дослідження «Правовий статус товариства з обмеженою відповідальністю (цивільно-правовий аспект)», у 2010 році В. М. Кравчуком – «Припинення корпоративних правовідносин в господарських товариствах», у 2017 році В. Г. Оцелом – «Цивільно-правове регулювання припинення участі в товаристві з обмеженою відповідальністю», у 2017 році І. В. Краєвським – «Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних зі створенням та діяльністю товариства з обмеженою відповідальністю» та інші. Проте, зазначені дисертаційні дослідження частково втратили свою актуальність внаслідок зміни чинного законодавства та правозастосовної практики, або стосуються окремих положень про створення, функціонування чи припинення ТОВ, де між іншим піднімалися питання характеристики відповідної організаційно-правової форми як учасника цивільного права.

Наведене зумовлює потребу по новому поглянути на проблематику характеристики товариства з обмеженою відповідальністю як самостійного учасника цивільних правовідносин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до п. 2.6 додатка 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, п. 5.29 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2016 р. (протокол № 2), у рамках науково-дослідної теми Харківського національного університету внутрішніх справ «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (№ ДР 0113U008189).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є визначення загальних теоретичних положень про ТОВ як підприємницьке товариство, з'ясування порядку набуття та здійснення ним цивільних прав і обов'язків з розробленням пропозицій щодо удосконалення цивільного законодавства України щодо такої організаційно-правової форми юридичної особи як ТОВ.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

– з'ясувати сутність ТОВ як підприємницького товариства;

- визначити правову природу договору про створення товариства та статуту ТОВ;
- визначити правовий режим майна ТОВ, вкладів його учасників та правову природу частки у його статутному капіталі;
- з'ясувати порядок набуття та здійснення цивільних прав і обов'язків ТОВ;
- визначити особливості відповідальності ТОВ та його учасників;
- розкрити порядок та особливості ліквідації ТОВ;
- виявити специфіку реорганізації ТОВ;
- розробити висновки та пропозиції щодо вдосконалення законодавства з питання створення, функціонування та припинення ТОВ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі створення, функціонування та припинення ТОВ.

Предметом дослідження є правове становище товариства з обмеженою відповідальністю як суб'єкта цивільних правовідносин.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації постали загальнонаукові (діалектичний, формально-логічний, соціологічний тощо) та спеціальні методи дослідження (історично-правовий, порівняльно-правовий тощо). Діалектичний та історично-правовий методи дослідження дали можливість вивчити розвиток вчень про ТОВ як юридичну особу та підприємницьке товариство (підрозділ 1.1), з'ясувати генезу правового регулювання ліквідації юридичних осіб (підрозділ 3.1). Соціологічний метод використовувався для аналізу та узагальнення емпіричного матеріалу за обраною тематикою (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2). Формально-логічний метод використовувався для формулювання основних теоретичних понять і висновків щодо право- та дієздатності ТОВ, його ліквідації та реорганізації (підрозділи 2.1, 3.1, 3.2). Порівняльно-правовий метод дослідження застосовувався під час аналізу цивільного законодавства України та іноземних країн (Австрія, Білорусь, Казахстан, Німеччина, Польща, Франція та ін.) щодо правового становища ТОВ як підприємницького товариства, порядку його створення, функціонування та припинення, а також для обґрунтування пропозицій з удосконалення законодавства України у цій сфері (розділи 1, 2, 3). Метод системного аналізу дав змогу визначити цивільно-правову відповідальність ТОВ та відмежувати її від відповідальності його учасників (підрозділ 2.2).

Науково-теоретичне підґрунтя виконаного дисертаційного дослідження становлять праці фахівців у галузі цивільного та

корпоративного права, загальної теорії держави і права, інших галузевих правових наук. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, ЦК України, Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», інших нормативно-правових актів, які регулюють відносини щодо створення, функціонування та припинення товариства з обмеженою відповідальністю. Інформаційною та емпіричною основою дослідження є узагальнення правозастосовної практики, довідкові видання, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою працею, в якій запропоновано доктринальні підходи до визначення правового становища ТОВ як учасника цивільних правовідносин. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем.

Вперше:

– доведено універсальність ТОВ як різновиду підприємницького товариства, що полягає у: а) недоцільності легального визначення ТОВ, оскільки норми Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» містять всі необхідні ознаки для його виокремлення як самостійного суб'єкта цивільних правовідносин; б) за своїми ознаками приватні підприємства та споживчі товариства відповідають характеристиці ТОВ, що свідчить про доцільність відмови від їх використання як невідомих світовій практиці, на користь останнього;

– встановлено, що особа може бути учасником лише одного ТОВ, яке має одного учасника, що ґрунтується на недопущенні створення товариства іншим господарським товариством, учасником якого є одна особа та пов'язано з відсутністю можливості покладення додаткової відповідальності на учасника за боргами ТОВ;

– обґрунтовано, що біржі в Україні не можуть створюватися як ТОВ, оскільки законодавство про: а) фондову біржу не містить вказівки на розподіл отриманого прибутку як обов'язкового елементу для характеристики підприємницького товариства; б) товарну біржу закріплює норму, що отримання прибутку не є метою її діяльності;

– аргументовано, що у випадку, якщо ТОВ створюється однією особою або один з учасників володіє значною кількістю часток статутного капіталу, що дозволяє приймати рішення на їх користь, то така особа має визнаватися фактичним керівником юридичної особи, навіть, якщо у статуті товариства директором визначено іншу особу,

що дозволить об'єктивно визначити реальну волю ТОВ та має істотне значення для розподілу відповідальності між ними;

- аргументовано, що реорганізація є оптимальним способом проведення санації ТОВ, що перебуває у стадії банкрутства, під час якого дії учасників чи уповноважених органів товариства мають бути спрямовані на поліпшення платоспроможності товариства саме шляхом поділу, що надасть йому «юридично перетворитися» в інше товариство, розподіливши тим самим свої борги з правонаступником;

- встановлено, що реорганізація ТОВ у судовому порядку є можливою, але не як примусова (якщо порівнювати з ліквідацією), а як добровільна – така, що за рішенням учасників (уповноваженого органу) направлена на покращення платоспроможності товариства, оскільки ця процедура є доступною учасникам товариства лише у рамках судового провадження щодо банкрутства, то виступає певною альтернативою для учасників товариства;

- запропоновано підставою ліквідації юридичної особи, за рішенням суду, що не пов'язане з банкрутством, визнавати той факт, що юридична особа не почала свою діяльність упродовж року з моменту її державної реєстрації або припинила її на рік.

Удосконалено:

- визначення положення про те, що практичне значення майнової відокремленості юридичної особи полягає у тому, що: а) юридична особа стає суб'єктом права, а це дозволяє їй виступати в цивільному обороті; б) такий стан тягне за собою розподіл відповідальності засновників (учасників) і юридичної особи за своїми зобов'язаннями;

- поняття органу ТОВ як правового інструменту, за допомогою якого товариство набуває цивільні права і створює юридичні обов'язки, а його учасники здійснюють управління ним;

- розуміння того, що у випадку, якщо учасники у власних інтересах та за рахунок товариства здійснюють діяльність від імені товариства, що не передбачена його статутом, то такі учасники мають солідарно нести субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства;

- поняття ліквідації юридичної особи, під яким слід розуміти встановлений законом комплекс дій, спрямованих на припинення юридичної особи (її прав та обов'язків), що тягне за собою внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, не допускає правонаступництва та має певні особливості залежно від

організаційно-правової форми юридичної особи, до якої застосовується така процедура.

Дістали подальшого розвитку:

- положення про те, що «засновницький договір» і «договір про створення (заснування) юридичної особи» мають різну правову природу та мету, оскільки засновницький договір – це документ, який не лише регулює відносини, що виникають у процесі створення такої організації, але й регламентує взаємні відносини засновників один з одним і з нею у період її існування. Натомість договір про створення (заснування) юридичної особи не діє протягом усього періоду існування ТОВ (припиняє свою дію з моменту державної реєстрації ТОВ), а основи взаємних відносин між учасниками і самим товариством визначаються їхнім статутом;

- положення про те, що статутний капітал ТОВ слід розуміти як грошову оцінку майна, що передається товариству в якості вкладу, а не як сукупність такого конкретного майна;

- положення про те, що ТОВ може набувати та здійснювати свої права та обов'язки через свої виконавчі органи, членами яких можуть бути не лише фізичні особи, а й юридична особа – компанія з управління активами, що визнається учасником корпоративних правовідносин;

- положення, відповідно до якого реорганізацію ТОВ можна визначити як процес, що спрямований не лише на припинення або зміну існуючої організації, зміну організаційно-правової форми, складу майна та учасників майнових та інших правовідносин, але й який характеризується зміною комплексу їх прав та обов'язків та пов'язаний з правонаступництвом;

- положення про те, що момент правонаступництва і момент закінчення проведення реорганізації збігаються у часі, оскільки становлять єдину юридичну дію, з відповідними правовими наслідками. Тому правонаступництво при реорганізації можна розглядати як мету і як правовий наслідок проведення реорганізації ТОВ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, зроблені в дисертації, можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності – у подальшому розробленні загальнотеоретичних положень про товариство з обмеженою відповідальністю як учасника цивільних правовідносин;

- правотворчості – з метою вдосконалення цивільного законодавства України щодо визначення правового становища

товариства з обмеженою відповідальністю, порядку його створення та припинення, набуття та здійснення ним цивільних прав та виконання покладених обов'язків як самостійним учасником цивільних правовідносин;

– правозастосуванні – для вдосконалення практики застосування цивільного законодавства, що регламентує особливості правового становища товариства з обмеженою відповідальністю як учасника цивільних правовідносин;

– освітньому процесі – під час викладання навчальних дисциплін «Цивільне право», «Корпоративне право», «Сучасні проблеми цивільного права», а також при підготовці відповідних навчальних посібників, підручників тощо.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: «Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених» (Харків, 16 травня 2019 р.); «Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського» (Одеса, 17 травня 2019 р.); «Проблеми цивільного права та процесу» (Харків, 24 травня 2019 р.).

Публікації. Результати дослідження відображено у п'яти наукових статтях, з яких чотири опубліковано у наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, та тезах трьох виступів на науково-практичних конференціях, круглих столах.

Структура дисертації обумовлена метою та завданнями. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що об'єднують 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та одного додатка. Загальний обсяг дисертації становить 242 сторінки, з них основного тексту – 199 сторінок. Список використаних джерел – 29 сторінок (268 найменувань). Додаток налічує 2 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, встановлено мету дослідження, його завдання, об'єкт, предмет, методи, розкрито наукову новизну та практичне значення результатів дослідження, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та

публікації автора за темою дисертації, зазначено структуру дисертації та її загальний обсяг.

Розділ 1 «Загальні положення про товариство з обмеженою відповідальністю» складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Товариство з обмеженою відповідальністю як підприємницьке товариство»* проаналізовано загальнотеоретичні визначення ТОВ як юридичної особи та встановлено, що по-перше, цивільне законодавство містить чіткий перелік обов'язкових ознак соціального утворення, за наявності яких воно набуває прав юридичної особи як самостійного учасника цивільного обороту. По-друге, визнаючи ТОВ однією з організаційно-правових форм юридичної особи, відповідному виду організації притаманні всі її ознаки. По-третє, розвиток законодавства та євроінтеграція України зумовлюють потребу у новому погляді як на сутність юридичної особи, так і на коло ознак, які допомагають виокремити її серед інших учасників цивільного обороту, у зв'язку з чим з'являються та отримують обґрунтування підходи щодо виділення інших ознак організації (які не завжди варто безапеляційно підтримувати)

З урахуванням того, що цивільне законодавство визнає ТОВ підприємницьким товариством, для нього характерними ознаками є: 1) ТОВ здійснює свою діяльність виключно з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками (ст. 84 ЦК України). Фактично мова йде про два критерії – а) отримання прибутку самим товариством та б) розподіл прибутку між учасниками відповідної організації; 2) ТОВ є чітко визначеною законодавством організаційно-правовою формою юридичної особи (ст. 84 ЦК України); 3) ТОВ, відповідно до ч. 2 ст. 90 ЦК України може мати комерційне (фірмове) найменування; 4) наявність статутного капіталу, розділеного на частки визначених розмірів; 5) ТОВ, за загальним правилом, на відміну від непідприємницьких юридичних осіб, наділяється загальною правоздатністю, тобто має такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині (ч. 1 ст. 91 ЦК України); 6) як правило, у випадку ліквідації підприємницького товариства, у тому числі й ТОВ, майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається його учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом (ч. 12 ст. 111 ЦК України).

Дослідження ТОВ однієї особи дозволило підсумувати, що відповідна конструкція не порушує загальну уяву про юридичну особу з відповідними їй ознаками. Різновиди юридичних осіб будь-то об'єднання осіб, чи-то об'єднання капіталів зумовлюють можливість

створення ТОВ однієї особи, а заснування останньої не суперечить традиціям використання вказаних конструкцій. Тим більше, що відповідна юридична особа може як створюватися однією особою, так і набути відповідний статус у процесі своєї діяльності (за умови, що зі складу учасників вийдуть всі особи, крім однієї).

У підрозділі 1.2 «Створення товариства з обмеженою відповідальністю», який складається з двох пунктів, проаналізовано правову природу договору про створення товариства та його статуту, а також правовий режим майна товариства, вкладів його учасників та правова природа частки у його статутному капіталі.

У пункті 1.2.1 «Правова природа договору про створення товариства та статуту товариства з обмеженою відповідальністю» обґрунтовано, що для фізичних осіб, які можуть виступати засновниками ТОВ, максимально граничного вікового цензу законодавством не встановлено. Можливість створювати юридичні особи самостійно або спільно з іншими фізичними та юридичними особами є одним з елементів змісту правоздатності фізичної особи (ст.ст. 25, 87 ЦК України). Проте існують певні обмеження щодо мінімального віку.

Аргументовано, що малолітня особа або її батьки (усиновлювачі), які діють від її імені, не можуть створювати ТОВ, оскільки цивільне законодавство взагалі не згадує про таку можливість. Звідси, таке «незгадування» має свідчити про те, що відповідна малолітня особа не може самостійно оцінювати ефект від створення товариства, не може оцінити реальність можливостей, прав та обов'язків, які «виникають» у неї в результаті набуття статусу учасника такої організації.

Встановлено, що «засновницький договір» і «договір про створення (заснування) юридичної особи» мають різну правову природу та мету. Так, метою засновницького договору є створення юридичної особи – нового суб'єкта права. Цей договір з її появою не припиняється, а зберігає свою чинність протягом усього періоду існування самої організації. Засновницький договір – це документ, який не лише регулює відносини, що виникають у процесі створення такої організації, але й регламентує взаємні відносини засновників один з одним і з нею у період її існування. На відміну від засновницького договору, договір про створення (заснування) юридичної особи не діє протягом усього періоду існування ТОВ (припиняє свою дію з моменту державної реєстрації ТОВ), а основи взаємних відносин між учасниками і самим товариством визначаються їхнім статутом.

Обґрунтовано, що за статутом ТОВ варто визнавати правову природу акту, який визначає правовий статус юридичної особи, оскільки містить норми, обов'язкові для її учасників та посадових осіб. Визнання за статутом ТОВ правочинної (договірної) природи є не лише штучним, але й недоцільним кроком, що, як результат, викликає нестабільність цивільного обороту та правозастосовної практики.

У пункті 1.2.2 «Правовий режим майна товариства з обмеженою відповідальністю, вкладів його учасників та правова природа частки у його статутному капіталі» визначено, що необхідно розрізняти категорії «вклад», «статутний капітал» та «майно ТОВ». Так, вкладом варто визнавати майно, що передається учасниками у власність ТОВ, грошовий еквівалент якого буде ставити відповідну частку у статутному капіталі товариства. Статутний капітал – це сукупність вартості вкладів учасників товариства. Майно ТОВ – сукупність речей, а також майнових прав та обов'язків, що йому належать.

Зазначається, що статутний капітал ТОВ слід розуміти як грошову оцінку майна, що передається товариству в якості вкладу, а не як сукупність такого конкретного майна. Дії по формуванню статутного капіталу не є самостійним (одностороннім чи двостороннім) правочином. Визначено, що дії, пов'язані з внесенням вкладів до статутного капіталу ТОВ є похідними з договору про його створення. Як наслідок, засновникам такої юридичної особи не доцільно окремо укласти договір про внесення вкладів до її статутного капіталу.

Доведено, що частку у статутному капіталі ТОВ слід визнавати самостійним об'єктом цивільних прав, що має грошову оцінку. Володіння такою часткою є підставою участі особи в товаристві, а сама частка є способом фіксації корпоративних прав та обов'язків учасників конкретного ТОВ.

Розділ 2 «Загальні засади функціонування товариства з обмеженою відповідальністю» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Порядок набуття та здійснення цивільних прав і обов'язків товариством з обмеженою відповідальністю»* визначено, що органи ТОВ визнаються правовим інструментом, за допомогою якого товариство набуває цивільних права і приймає юридичні обов'язки, а його учасники здійснюють управління ним. Оскільки учасники не є членами органів та за цивільним законодавством визнаються самостійними суб'єктами права пропонується надавати їм можливість представляти інтереси товариства лише за довіреністю, тобто у цьому випадку між учасником

та ТОВ виникають не корпоративні, а цивільно-правові відносини на підставі довіреності.

Обґрунтовується положення про те, що ТОВ може набувати та здійснювати свої права та обов'язки через свої виконавчі органи, членами яких можуть бути не лише фізичні особи, а й юридична особа – компанія з управління активами, що визнається учасником корпоративних правовідносин.

Встановлено, що у випадку якщо ТОВ створюється однією особою або один з учасників володіє значною кількістю часток статутного капіталу, що дозволяє приймати рішення на їх користь, то така особа має визнаватися фактичним керівником юридичної особи навіть якщо у статуті товариства директором визначено іншу особу, що дозволить об'єктивно визначити реальну волю ТОВ.

Аргументовано, що право на виступ від імені юридичної особи може бути надано двома або більше особам, що діють спільно або окремо. У статуті необхідно визначити характер здійснення повноважень декількох директорів, цим буде визначатися і юридична відповідальність цих осіб за діяльність в інтересах товариства.

У підрозділі 2.2 «Відповідальність товариства з обмеженою відповідальністю та його учасників» встановлено, що між ТОВ та його учасниками виникають корпоративні правовідносини, а отже, у випадку невиконання (неналежного виконання) відповідними особами покладених на них корпоративних обов'язків необхідно вести мову про відповідальність у рамках корпоративних правових зв'язків. Обґрунтовується доцільність використання розуміння відповідальності учасників корпоративних правовідносин як обов'язку особи, яка вчинила правопорушення усунути його наслідки шляхом несення несприятливих наслідків у вигляді обмежень особистого, майнового та іншого характеру.

Доведено, що учасник товариства і особа, яка здійснила незалежну оцінку негрошового вкладу солідарно несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства при недостатності майна останнього у розмірі завищення вартості майна, внесеного для оплати частки в статутному капіталі протягом трьох років з моменту державної реєстрації товариства або внесення змін до статуту про збільшення статутного капіталу.

Аргументовано, що у випадку якщо через дії або бездіяльність учасників, яким належить 50 і більше відсотків часток у статутному капіталі ТОВ чи мають необхідну кількість часток, що забезпечує право вирішального впливу на господарську діяльність товариства, останнє виявиться неплатоспроможним та буде визнано банкрутом, то

зазначені учасники мають нести субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства.

Розділ 3 «Припинення товариства з обмеженою відповідальністю» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Ліквідація товариства з обмеженою відповідальністю: порядок та особливості»* зазначено, що ліквідація юридичної особи – це встановлений законом комплекс дій направлених на припинення юридичної особи (її прав та обов'язків), що тягне за собою внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, не допускає правонаступництва та має певні особливості залежно від організаційно-правової форми юридичної особи, до якої застосовується така процедура.

Дослідження основних видів ліквідації юридичної особи дає підстави стверджувати, що за законом існують два її види: добровільна (власне рішення (ініціатива) власника товариства без наведення мотивів прийняття відповідного рішення за власною заявою; досягнення юридичною особою цілей і мети, що закріпленні в установчих документах і заради яких її було створено; закінчення строку, на який була створена юридична особа) та примусова (здійснюється поза волею юридичної особи за рішенням суду у справах про банкрутство або з інших підстав, що не пов'язані з банкрутством).

Запропоновано до підстав ліквідації юридичної особи відносити за рішенням суду, що не пов'язане з банкрутством той факт, що юридична особа не почала свою діяльність упродовж року з моменту її реєстрації або припинила її на рік.

Враховуючи, що примусова ліквідація є видом юридичної відповідальності, доводиться необхідність надавати ТОВ строк для усунення правопорушень виявлених органами, які уповноважені звертатися до суду для визнання юридичної особи припиненої, і лише у разі невиконання таких вимог у визначені строки застосовувати примусову ліквідацію.

У підрозділі 3.2 *«Реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю»* пропонується реорганізацію ТОВ визначити як процес, що спрямований не лише на припинення або зміну існуючої організації, зміну організаційно-правової форми, складу майна та учасників майнових та інших правовідносин, але й який характеризується зміною комплексу їх прав та обов'язків та пов'язаний з правонаступництвом.

Аргументовано, що реорганізація поєднує у собі елементи як створення, так і припинення юридичної особи. Такі її форми як злиття,

поділ та перетворення характеризуються і припиненням, і створенням юридичної особи. Щодо приєднання, то реорганізація у цьому випадку відбувається лише шляхом припинення товариства, яке приєднується, а при виділі відбувається створення нового товариства. У цьому випадку мова йде не про первісне створення юридичної особи, так би мовити «з нуля», а про вторинне – оновлення шляхом реорганізації.

Зазначено, що реорганізація є оптимальним способом проведення санації ТОВ, що перебуває у стадії банкрутства, під час якого дії учасників чи уповноважених органів товариства мають бути спрямовані на поліпшення платоспроможності товариства саме шляхом поділу, що надасть йому «юридично перетворитися» в інше товариство розподіливши тим самим свої борги з правонаступником.

Встановлено, що реорганізація ТОВ у судовому порядку є можливою, але не як примусова (якщо порівнювати з ліквідацією), а як добровільна – така, що за рішенням учасників (уповноваженого органу) направлена на покращення платоспроможності товариства, оскільки ця процедура є доступною учасникам товариства лише у рамках судового провадження щодо банкрутства, то виступає певною альтернативою для учасників товариства.

Доводиться, що момент правонаступництва і момент закінчення проведення реорганізації збігаються у часі, оскільки становлять єдину юридичну дію, з відповідними правовими наслідками. Тому правонаступництво при реорганізації можна розглядати як мету і як правовий наслідок проведення реорганізації ТОВ

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що полягає у встановленні правового становища ТОВ як суб'єкта цивільних відносин. Вирішуються питання його створення, функціонування та припинення, правова природа договору про створення товариства, статуту ТОВ та частки у його статутному капіталі, питання правового режиму майна ТОВ, вкладів його учасників та правова природа частки у його статутному капіталі, а також цивільно-правова відповідальність самого ТОВ та його учасників.

1. Сучасний стан нормативного забезпечення та правової доктрини дозволяє зазначити, що: 1) цивільне законодавство містить чіткий перелік обов'язкових ознак соціального утворення, за наявності яких воно набуває прав юридичної особи як самостійного учасника

цивільного обороту; 2) визнаючи ТОВ юридичною особою, відповідному виду організації притаманні всі її ознаки; 3) розвиток законодавства та євроінтеграція України зумовлюють потребу у новому погляді як на сутність юридичної особи, так і на коло ознак, які допомагають виокремити її серед інших учасників цивільного обороту, у зв'язку з чим з'являються та отримують обґрунтування підходи щодо виділення інших ознак юридичної особи (наприклад, публічність виникнення і припинення юридичної особи; належна організаційно-правова форма юридичної особи тощо).

2. Характерними ознаками ТОВ як підприємницького товариства є: а) ТОВ здійснює свою діяльність виключно з метою отримання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками; б) ТОВ є чітко визначеним законодавством різновидом підприємницького товариства; в) ТОВ може мати комерційне (фірмове) найменування; г) наявність статутного капіталу, розділеного на частки визначених розмірів; г) ТОВ, за загальним правилом, на відміну від непідприємницьких юридичних осіб, наділяється загальною правоздатністю, тобто має такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині; д) як правило, у випадку ліквідації підприємницького товариства, у т. ч. й ТОВ, майно, яке залишилося після задоволення вимог кредиторів, передається його учасникам, якщо інше не встановлено установчими документами юридичної особи або законом.

3. Законодавцю варто закріпити в Законі України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» норму про недопустимість створення ТОВ іншим господарським товариством, учасником якого є одна особа. Відповідно, статтю 10 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» необхідно доповнити нормою: «Не допускається створення товариства іншим господарським товариством, учасником якого є одна особа. Особа може бути учасником лише одного товариства з обмеженою відповідальністю, яке має одного учасника».

4. Малолітня особа або її батьки (усиновлювачі), які діють від її імені не можуть створювати ТОВ, оскільки цивільне законодавство взагалі не згадує про таку можливість. Відповідне «незгадування» свідчить про те, що така малолітня особа не може самостійно оцінювати ефект від створення товариства, не може оцінити реальність можливостей, прав та обов'язків, які «виникають» у неї в результаті набуття статусу учасника такого учасника цивільних відносин.

5. Договір про створення товариства за своєю правовою природою є цивільним договором про спільну діяльність його засновників, метою якого є створення ТОВ. Проте таку договірну конструкцію не можна визнавати договором на користь третьої особи (ТОВ), оскільки саме укладення такого договору ще не викликає створення юридичної особи, а містить права та обов'язки осіб (засновників), спрямовані на вчинення дій, пов'язаних з її створенням.

6. Статут ТОВ є локальним актом, який визначає правовий статус такої юридичної особи, оскільки містить норми, обов'язкові для її учасників та посадових осіб. При цьому не допускається визнання за статутом ТОВ нормативності, оскільки вона виключає паралельне використання категорії «локальність» (нормативність передбачає загальнообов'язковість, локальність, – навпаки, такої загальнообов'язковості не передбачає). Отже, статут ТОВ є локальним актом, який поширює свою дію виключно на обмежене коло осіб – саме товариство, його учасників та посадових осіб.

7. Слід розрізняти категорії «вклад», «статутний капітал» та «майно ТОВ». Так, вкладом варто визнавати майно, що передається учасниками у власність ТОВ, грошовий еквівалент якого буде складати відповідну частку у статутному капіталі товариства. Статутний капітал – це сукупність вартості вкладів учасників товариства. Майно ТОВ – сукупність речей, а також майнових прав та обов'язків, що йому належать.

8. Право на виступ від імені юридичної особи може бути надано двом або більше особам, що діють спільно або окремо. У статуті необхідно визначати характер здійснення повноважень декількох директорів, цим буде визначатися і юридична відповідальність цих осіб за діяльність в інтересах товариства.

9. Законодавство України виходить із загальної вимоги, що юридична особа не відповідає за зобов'язаннями своїх учасників, а учасники – за зобов'язаннями юридичної особи, крім випадків, встановлених установчими документами і законом. З метою недопущення зловживання конструкцією ТОВ та порушення інтересів такої юридичної особи як учасника цивільних правовідносин учасник товариства і особа, яка здійснила незалежну оцінку негрошового вкладу, мають солідарно нести субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями товариства при недостатності майна останнього у розмірі завищення вартості майна, внесеного для оплати частки в статутному капіталі протягом трьох років з моменту державної реєстрації товариства або внесення змін до статуту про збільшення статутного капіталу.

10. Визначено, що реорганізація поєднує у собі елементи як створення, так і припинення юридичної особи. Такі її форми як злиття, поділ та перетворення характеризуються і припиненням, і створенням юридичної особи. Щодо приєднання, то реорганізація у цьому випадку відбувається лише шляхом припинення товариства, яке приєднується, а при виділі відбувається створення нового товариства. У цьому випадку мова йде не про первісне створення юридичної особи, так би мовити «з нуля», а про вторинне – оновлення шляхом реорганізації.

11. Одним із недоліків правового регулювання ліквідаційної процедури є відсутність законодавчого закріплення поняття ліквідації юридичної особи, єдиний підхід до його тлумачення відсутній й серед вчених юристів. Пропонується під поняттям ліквідації юридичної особи розуміти встановлений законом комплекс дій направлених на припинення юридичної особи (її прав та обов'язків), що тягне за собою внесення відомостей до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань не допускає правонаступництва та має певні особливості залежно від організаційно-правової форми юридичної особи, до якої застосовується така процедура.

12. Обґрунтовано необхідність віднести до підстав ліквідації ТОВ за рішенням суду можливість ліквідації у разі, якщо юридична особа не почала свою діяльність упродовж року з моменту її державної реєстрації або припинила її на рік, у зв'язку з чим запропоновано внести зміни до п. 1 ч. 1 ст. 110 ЦК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Наукові праці, в яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Кулаков В. В. Товариство з обмеженою відповідальністю як підприємницьке товариство. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 24–28.

2. Кулаков В. В. О соотношении категорий «уставный капитал», «вклад в уставный капитал» и «доля в уставном капитале» в рамках общества с ограниченной ответственностью. *Закон и жизнь*. 2019. № 7/2. С. 49–53.

3. Кулаков В. В. До питання про поняття ліквідації товариства з обмеженою відповідальністю. *Право.ua*. 2019. № 2. С. 172–176.

4. Кулаков В. В. Деякі питання відповідальності учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Право та інновації*. 2019. № 2. С. 95–99.

5. Кулаков В. В. Окремі питання проведення реорганізації товариства з обмеженою відповідальністю. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 5–9.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кулаков В. В. Товариство з обмеженою відповідальністю однієї особи: проблеми створення та функціонування. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених* : тези доп. учасників наук.-практ. конф. з нагоди святкування Дня науки, відзначення Дня Європи та 70-річчя заснування Ради Європи (м. Харків, 16 трав. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 102–106.

7. Кулаков В. В. Товариство з обмеженою відповідальністю як підприємницьке товариство. *Дев'ять юридичних диспутів з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 трав. 2019 р.) / відповід. ред. І. С. Канзафарова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; економ.-прав. ф-т; Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Одеса : Астропринт, 2019. С. 162–167.

8. Кулаков В. В. Проблемні питання відповідальності учасників товариства з обмеженою відповідальністю. *Проблеми цивільного права та процесу* : тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 24 трав. 2019 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Харків. обласний осередок Всеукр. громад. орг. «Асоціація цивілістів України». Харків : ХНУВС, 2019. С. 334–337.

АНОТАЦІЯ

Кулаков В. В. Товариство з обмеженою відповідальністю як суб'єкт цивільних правовідносин. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. –

Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2019.

Дисертацію присвячено аналізу правового становища товариства з обмеженою відповідальністю як суб'єкта цивільних правовідносин та підприємницького товариства з виділенням його характерних ознак. Визначено правову природу договору про створення товариства та статуту товариства з обмеженою відповідальністю. Обґрунтовано доцільність розмежування категорій «вклад», «статутний капітал» та «майно товариства».

Аргументовані положення про порядок набуття та здійснення цивільних прав і обов'язків товариством з обмеженою відповідальністю, з обмовкою, що право на виступ від імені юридичної особи може бути надано двом або більше особам, що діють спільно або окремо, за умови, що у статуті товариства буде визначено характер здійснення повноважень декількох директорів, цим буде визначатися і юридична відповідальність цих осіб за діяльність в інтересах товариства. Досліджені питання відповідальності товариства з обмеженою відповідальністю та його учасників.

Розроблено доктринальне тлумачення основних правових категорій та понять, що застосовуються при припиненні товариства з обмеженою відповідальністю, а саме його ліквідація та реорганізація. Обґрунтовано, що до підстав ліквідації товариства відносити за рішенням суду, що не пов'язане з банкрутством той факт, що юридична особа не почала свою діяльність упродовж року з моменту її реєстрації або припинила її на рік.

Ключові слова: юридична особа, товариство з обмеженою відповідальністю, правоздатність, дієздатність, органи юридичної особи, учасники товариства, посадові особи, відповідальність, реорганізація, ліквідація.

АННОТАЦІЯ

Кулаков В. В. Общество с ограниченной ответственностью как субъект гражданских правоотношений. – *Квалификационная научная работа на правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2019.

Диссертация посвящена анализу правового положения общества с ограниченной ответственностью как субъекта гражданских правоотношений и предпринимательского общества с определением его характерных признаков. Определена правовая природа договора о создании общества и устава общества с ограниченной ответственностью.

Обоснована целесообразность разграничения категорий «вклад», «уставный капитал» и «имущество общества». Так, вкладом следует признавать имущество, передаваемое участниками в собственность общества, денежный эквивалент которого будет составлять соответствующую долю в уставном капитале общества. Уставный капитал – предложено понимать как совокупность стоимости вкладов участников общества, а имущество общества – как совокупность вещей, а также принадлежащих ему имущественных прав и обязанностей.

В диссертационном исследовании аргументированы положения о порядке приобретения и осуществления гражданских прав и обязанностей обществом с ограниченной ответственностью, с оговоркой, что право на представление интересов юридического лица может быть предоставлено двум либо нескольким лицам, действующим совместно либо отдельно, при условии, что в уставе общества будет определен характер осуществления полномочий нескольких директоров, этим предложено определять и юридическую ответственность этих лиц за деятельность в интересах общества.

Исследованы вопросы ответственности общества с ограниченной ответственностью и его участников. Усовершенствован подход к пониманию того, что в случае если участники в собственных интересах и за счет общества осуществляют деятельность не предусмотренную уставом от имени общества, то такие участники должны солидарно нести субсидиарную ответственность по обязательствам общества.

Обосновано, что участник общества и лицо, осуществившее независимую оценку неденежного вклада солидарно несут субсидиарную ответственность по обязательствам общества при недостаточности имущества последнего в размере завышения стоимости имущества, внесенного для оплаты доли в уставном капитале на протяжении трех лет с момента государственной регистрации общества либо внесения изменений в устав об увеличении уставного капитала.

Разработано доктринальное толкование основных правовых категорий и понятий, применяемых при прекращении общества с

ограниченной ответственностью, а именно его ликвидация и реорганизация. Определено, что ликвидация юридического лица – это установленный законом комплекс действий направленных на прекращение юридического лица (его прав и обязанностей), влекущий за собой внесение сведений в Единый государственный реестр юридических лиц, не допускает правопреемства и имеет определенные особенности в зависимости от организационно-правовой формы юридического лица, в отношении которой применяется такая процедура. В свою очередь, реорганизацию общества с ограниченной ответственностью следует определять как процесс направленный не только на прекращение либо изменение существующей организации, изменение организационно-правовой формы, состава имущества и участников имущественных и других правоотношений, но и тот, который характеризуется изменением комплекса их прав и обязанностей и связан с правопреемством.

Обосновано, что к основаниям ликвидации общества следует относить по решению суда, не связанному с банкротством, тот факт, что юридическое лицо не начало свою деятельность на протяжении года с момента его регистрации либо прекратило ее на один год.

Доказано, что момент правопреемства и момент окончания проведения реорганизации совпадают во времени, поскольку составляют единое (целое) юридическое действие, с соответствующими правовыми последствиями. Поэтому правопреемство при реорганизации можно рассматривать как цель и как правовое последствие проведения реорганизации общества с ограниченной ответственностью.

Ключевые слова: юридическое лицо, общество с ограниченной ответственностью, правоспособность, дееспособность, органы юридического лица, участники общества, должностные лица, ответственность, реорганизация, ликвидация.

SUMMARY

Kulakov V. V. Limited Liability Company as a Subject of Civil Legal Relations. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a candidate's degree by the specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2019.

The dissertation is focused on the analysis of the legal status of a limited liability company as a subject of civil legal relations and an entrepreneurial company with the identification of its characteristic features.

The legal nature of the partnership agreement and the Charter of a limited liability company have been determined. The expediency of differentiation of the categories «contribution», «charter capital» and «property of a LLC» has been substantiated.

The author has provided arguments on the provisions on the procedure for the acquisition and exercise of civil rights and obligations by a limited liability company, with the proviso that the right to speak on behalf of a legal entity may be granted to two or more persons acting jointly or separately, with the condition that the Charter of a company would define the nature of exercising the powers of several directors, it will also determine the legal liability of these persons for activities in the interests of a company. The issues of liability of a limited liability company and its participants have been studied.

The author has developed a doctrinal interpretation of the main legal categories and concepts used in the termination of a limited liability company, namely its liquidation and reorganization. It has been substantiated that the grounds for liquidation of a company are attributed by a court decision, which is not related to bankruptcy, the fact that a legal entity has not started its activity within a year from the date of its registration or terminated it for a year.

Key words: legal entity, limited liability company, capacity, dispositive legal capacity, agencies of a legal entity, members of a company, officials, liability, reorganization, liquidation.

Підписано до друку 18.11.2019. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60×90/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.

Тираж 100 прим.

Видавець і виготовлювач

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.